

Aleksandra Iliq Rajković (Aleksandra Ilić Rajković)

Fakulteti i Filozofisë

Universiteti i Beogradit

Shqiptarët dhe marrëdhëniet serbo-shqiptare në librat shkollorë serbë (1887-1987)

Abstrakt:

Në këtë punim do të përpiqemi të shqyrtojmë dinamikën e zhvillimit të përfytyrimeve për shqiptarët dhe marrëdhëniet serbo-shqiptare në librat shkollorë serbë, që nga vitet 80-të të shekullit XIX, deri në vitet 80-të të shekullit XX. Janë analizuar tekstet e historisë dhe të gjeografisë për shkollat fillore dhe të mesme. Janë shqyrtuar disa tema: shqiptarët si vendas të moçëm, Shpërngulja e Madhe e Serbëve, Lufta e Parë Ballkanike, Lufta e Dytë Botërore dhe Rezoluta i Informbyrosë. Në punim konstatohet se dijet e paraqitura në kuadër të këtyre temave nuk kanë qenë të mjaftueshme që nxënësit të krijojnë një përfytyrim të qartë mbi fqinjët dhe të bazuar në të menduarit kritik, si dhe për t'i kuptuar marrëdhëniet midis dy shteteve. Përmbajtjet e teksteve në librat shkollorë kanë qenë në funksion të diskursit politik sundues, temat që nuk ishin në sferat e tij të interesit nuk u konsideruan të vlefshme. Për këtë arsye, u lanë mënjane ato përmbajtje që do ta mundësonin njohjen e tjetrit në relacionin “ne-të tjerët” dhe të kuptuarit e veprimeve të “tjetrit” në kontekstin e rrethanave të tij jetësore. Në punim vihen në pah më shumë çështje që kanë mbetur të pasqaruara sa duhet gjatë shqyrtimit të temave të cekura, si dhe tematikat e lëna pas dore. Konstatohet se mosdija e “akumuluar” me gjenerata të tëra për “tjetrin” është një truall pjellor për rënjosjen e paragjytimeve dhe për të gjitha format e manipulimit.

Fjalët kyçe:

marrëdhëniet serbo-shqiptare, serbët, shqiptarët, librat shkollorë, e kaluara, ne-të tjerët

Serbët dhe shqiptarët, midis të tjerash, i lidhin edhe përfytyrimet mbi “konfliktin shekullor të ndërsjelltë dhe inferioritetin qytetërues të tjetrit, i cili uzurpon simbolet kryesore identitare të të parit” (Jovanović, 2014, 1). Faqet që gjenden para lexuesit paraqesin një përpjekje për të shqyrtuar nga perspektiva pedagogjike dinamikën e zhvillimit të këtij përfytyrimi dhe elementeve të tij në kontekstin e arsimit. Më saktë, një vëmendje e veçantë i kushtohet segmentit të kontekstit që ka të bëjë me dijet mbi “tjetrin”, në rastin tonë mbi shqiptarët dhe dijet mbi marrëdhëniet serbo-shqiptare, siç janë paraqitur ato në faqet e librave shkollorë për nxënësit e shkollave fillore dhe të mesme që nga vitet 80-të të shekullit XIX deri në vitet 80-të të shekullit XX.

Çështjet kryesore ku u mbështetëm për të realizuar qëllimin e këtij kërkimi ishin:

1/ Cilat tema mbi shqiptarët dhe marrëdhëniet serbo-shqiptare konsideroheshin si përfaqësuese për nxënësit nga autorët e teksteve shkollorë? Ishin këto temat, ku mbështetej korniza referuese, brenda së cilës ndërtohej përfytyrimi i nxënësve për shqiptarët si: a) banorë të Gadishullit Ballkanik; b) banorë të Shqipërisë fqinje me Serbinë dhe c) bashkëbanorë me bashkëkombasit e tyre serbë në Kosovë. Këto tema paraqesin njërën njësi të analizës së përmbajtjes të librave shkollorë.

2/ Si është interpretuar përmbajtja e temave? A është reduktuar përmbajtja në numërimin e të dhënave, apo nxënësit i është ofruar edhe një interpretim? Interpretimi mund të jetë i orientuar, për shembull, drejt krijimit të një qëndrimi të qartë të nxënësi në raport me temën e caktuar, ndërsa nga ana tjetër mund t’i ofrojë një gjedhe për shqyrtim kritik lidhur me temën e dhënë. Çështja nëse dhe në ç’mënyrë përmbajtjet e librave shkollorë do të përfshihen në bagazhin arsimor të nxënësit, varet nga përgjigjja e pyetjes në vijim.

3/ Si është paraqitur përmbajtja, në kuptimin logjik dhe didaktik? Për përgjigjen e kësaj pyetjeje jemi mbështetur në standardet e cilësisë së librave shkollorë që janë të rëndësishme për temën tonë (Ivić, Pešikan, Antić, 2012).

- Koherenca në parashtrimin e përmbajtjes së leksionit
- Relevanca e përmbajtjes për nxënësit
- Përdorimi i mjeteve ikonike të shprehjes
- Vlera didaktike e shembullit
- Mënyrat e paraqitjes së vlerave
- Pyetjet, ngarkesat dhe detyrat në relacion me format e të mësuarit që i nxisin
- Mbështetja për zhvillimin e mendimit kritik të nxënësi.

Librat shkollorë janë libra që, dashje pa dashje “luajnë një rol të madh në jetën e çdo njeriu në periudhat e para zhvillimore të jetës, të cilat janë vendimtare për përvetësimin e dijeve dhe shkathtësive, zhvillimin e të menduarit, formimin e personalitetit, për formimin e qëndrimeve, sistemit të vlerave, shprehive dhe nevojave” (Ibid, 21). Në Serbi, si medium i shtypur, librat shkollorë janë më të përdorurit, sepse i përdorin nxënësit e shkollave fillore dhe të mesme. Për përmbajtjet e librave shkollorë gjithmonë janë të interesuara shumë grupe shoqërore. Për shembull, te librat shkollorë të historisë

drejtohen vështrimet e historianëve, pedagogëve, psikologëve, vendimmarrësve, bartësve të ideologjisë sunduese, kishës, prindërve dhe fëmijëve. (Ibid, 16).

Para se të fillojmë me analizën e teksteve, do të ofrojmë një pasqyrë të shkurtër historike të datave kyçe në historinë pedagogjike-institucionale të Serbisë. Konkursi i parë për librat shkollorë për shkollat fillore në Serbi u shpall në vitin 1839. Në atë kohë u shtypën të gjithë librat shkollorë të nevojshëm për shkollën fillore. Moment tjetër i rëndësishëm është viti 1868, kur u shtyp grupi i parë e librave shkollorë në pajtim me drejtshkrimin e Vukut (Vuk Karadžić). Një rol të rëndësishëm në vlerësimin e cilësisë së dorëshkrimeve të librave shkollorë kishte Këshilli Kryesor i Arsimit i themeluar në vitin 1880, në përbërjen e të cilit ishin përfaqësuesit e komunitetit pedagogjik dhe akademik të Serbisë. Këshilli, si trup pranë Ministrisë së Arsimit, ofronte vlerësime profesionale për të gjitha çështjet e rëndësishme të arsimit. Para se të arrinte në duart e nxënësit, secili libër shkollor duhej të kalonte procesin e recensimit pranë Këshillit. Sipas Rregullave për botimin e librave shkollorë që u caktuan në vitin 1895, për një lëndë duhej të kishte vetëm një libër shkollor, të cilin e miratonte Këshilli Kryesor i Arsimit. Megjithatë, procesi i recensimit të librave shkollorë ishte transparent dhe përbënte bazën për diskutime në opinionin pedagogjik. Gati secili libër shkollor që miratohej nga Këshilli, ishte edhe objekt i recensioneve profesionale në revistat pedagogjike. Në periudhën mes dy luftërave botërore, ndikimi i Këshillit dhe transparencja e punës së tij u dobësuan ndjeshëm, por edhe kriteret për miratimin e librave shkollorë nuk ishin të dukshme si në periudhën e mëparshme. U hoq edhe monopoli shtetëror nga tregu i librit shkollor, i cili shpejt u përmyt nga librat shkollorë të botuesve të ndryshëm. Kushti i vetëm që libri shkollor të mund të arrinte në duart e nxënësve ishte miratimi nga Këshilli Kryesor i Arsimit.

Një moment tjetër i rëndësishëm në historinë e librit shkollor që edhe themelimi i Entit për Botimin e Librave Shkollorë në vitin 1957, në prag të reformave të vitit 1958. Që nga kjo kohë Enti do të jetë institucioni qendror për përgatitjen e librave shkollorë për të gjitha nivelet e shkollimit, deri në vitin 2006, kur u liberalizua tregu i librit shkollor.

Që nga fillimi i periudhës që po shqyrtojmë në këtë punim, deri në vitin 1958, kur arsimit fillor tetëvjeçar u bë i detyruar, niveli fillor dhe i mesëm i shkollimit u organizuan si vijon: shkollës fillore kishte 4 klasa që ndiqeshin nga nxënësit e moshës 7-10 vjeç + 4 klasa të gjimnazit të ulët, + 4 klasa të shkollës së mesme. Sistemi shkollor përfshinte edhe shkollat fillore të larta, ato të zgjatura, si dhe shkollat qytetare, mirëpo në territorin e Serbisë ato nuk lëshuan rrënjë.

Në këtë punim janë analizuar gjithsej 31 libra shkollorë: 12 libra shkollorë për shkollat e mesme (8 libra shkollorë të historisë dhe 4 të gjeografisë), 17 libra shkollorë për shkollat fillore (8 libra shkollorë të historisë, 5 libra shkollorë të gjeografisë, 4 libra leximi) dhe 2 libra shkollorë të historisë që në vitet 50-të u përgatitën edhe për shkollat fillore, edhe për ato të mesme. Janë marrë në konsideratë ata libra shkollorë në të cilët ka përmbajtje relevante për temën e punimit tonë. Libri shkollor më i vjetër i analizuar është shtypur në vitin 1887, ndërsa më i ri në vitin 1985. Moshë më e ulët

e nxënësve që kanë mësuar përmbajtjet e analizuara në këtë punim është 9 vjeç (klasa III e shkollës fillore) deri më 1958, pasuar nga mosha është 13 vjeç (klasa VII), ndërsa mosha më e lartë ishte 18 vjeç.

Banorë të padëshirueshëm të Serbisë së Vjetër (1878-1912)

Në gjysmën e dytë të shekullit XIX, pas Kongresit të Berlinit, në Serbi u intensifikuan proceset e ndryshme të modernizimit, në të cilat u përfshi edhe arsimit. Shkollimi i detyruar u fut në vitin 1882, u përcaktuan planet dhe programet mësimore të detajuara për të gjitha nivelet e shkollimit dhe u shtypën librat shkollorë përkatës. Në marrjen e të gjitha vendimeve ka qenë i përfshirë Këshilli Kryesor i Arsimit i themeluar në vitin 1880.

Historia, gjuha dhe gjeografia serbe përbënin të ashtuquajturin grup kombëtar të lëndëve, i cili zinte një vend të rëndësishëm në planet mësimore, ndërsa për përmbajtjet e librave shkollorë Këshilli Kryesor i Arsimit diskutonte me seriozitet dhe transparencë (Ilić, 2010). Duke shqyrtuar përmbajtjen e librave shkollorë të lëndëve mësimore të cekura, mund të konstatojmë se ideja për çlirimin dhe bashkimin e të gjitha territoreve serbe në suaza unike shtetërore zinte një vend të rëndësishëm. Edhe nëse arsimin e përfundonin me shkollën fillore ose të mesme, nxënësit përvetësonin disa të dhëna gjatë shkollimit: se kombi është një formë e natyrshme e grupimit të njerëzve, prandaj shteti kombëtar është një e drejtë natyrore e çdo populli, për të cilin ai mund dhe duhet të luftojë; se numri më i madh i serbëve jeton jashtë kufijve të shtetit të Serbisë; dhe se arritja e realizimit të shtetit që do t'i përfshinte të gjithë është një qëllim i madh kombëtar dhe vlerë përmbi vlerën e jetës së një individi. Në pajtim me një qëndrim të tillë, nga brezat e rinj pritej që t'i çlironin pjesët e paçliruara të serbizmit dhe t'i bashkonin në një shtet të përbashkët (Ibid.). Përmbajtjet e librave shkollorë në këtë periudhë u kushtojnë vëmendje popujve dhe shteteve fqinje, vetëm për aq sa mendoheshin si të rëndësishëm për idenë kombëtare. Shpjegimi i marrëdhënieve ndërkombëtare sillej në suaza të relacionit "mik-armik". Serbët e ndanin hapësirën e tyre jetësore jo me aq dëshirë me të tjerët, midis të cilëve bënin pjesë edhe arbanasët (shqiptarët).

Mesazhet e mësipërme u prezantoheshin nxënësve gjatë gjithë shkollimit të tyre, që nga klasa e parë e shkollës fillore deri në fund të arsimit në gjimnaz. Ndërkaq, këto mesazhe përbënin pikën qendrore të shkollimit vetëm në dy raste. Fjala është për klasën e tretë dhe të katërt të shkollës fillore dhe për klasat e ulëta të shkollës së mesme, të cilat i ndiqnin nxënësit e moshës 9-14 vjeç. Në këto klasa nxënësit krahas gjuhës, mësonin edhe historinë e gjeografisë serbe dhe gjeografisë e tokave serbe dhe të Gadishullit Ballkanik. Në klasat më të larta të shkollës fillore të lartë dhe shkollës së mesme të lartë parashihej mësimi i Gjeografisë së Evropës dhe botës dhe Historisë së përgjithshme. Renditja e cekur e lëndëve sipas klasave në planin mësimor është rezultat, midis tjerash, edhe i zbatimit të rregullave didaktike klasike "nga e afërta drejt së largëtës", "nga e njohura tek e panjohura" dhe "nga konkretja tek abstraktja".

Shkolla fillore e ulët zgjaste 4 klasa – 4 vjet, që përbënte ciklin e parë të shkollimit fillor – siç do ta emërtonim sot. Në Serbi në fund të shekullit XIX për shumicën e nxënësve ky do të jetë edhe niveli i fundit në arsimimin formal, një numër më i vogël shkollimin e vazhdonte në shkolla të mesme. Cikli i dytë fillonte me klasën e parë të shkollës së mesme të ulët ose në klasën e parë të shkollës fillore të lartë.

Në programin mësimor për klasën e katërt të shkollës fillore parashihej mësimi i Gjeografisë së Serbisë, tokave serbe dhe Gadishullit Ballkanik. Gadishulli Ballkanik duhej të studiohej në simestrin e dytë. Në librin shkollor këtij rajoni i kushtoheshin gjithsej pesë faqe. Autori konstaton se “Të rralla janë viset në tokë, ku në një hapësirë të tillë si Gadishulli i Ballkanit, të ekzistojnë popuj aq të ndryshëm. Aty janë serbët, bullgarët, arnautët, vllahët, turqit, armenët (Karić, 1887, 47). Kompleksitetin për të cilin flet, autori e lë në nivel konstatimi, ndërsa pikërendesa e pjesës tjetër të tekstit të librit shkollor orientohet drejt territoreve që banohen prej popullit serb jashtë kufijve shtetërorë.

Përfytyrimi për marrëdhëniet serbo-shqiptare në librat shkollorë të kësaj periudhe përthyer me domethënien që Serbia e Vjetër ka për popullin serb. Tema qendrore e leksionit me titullin “Serbia e Vjetër” në librat shkollorë të gjeografisë ishte e fokusuar te pyetja “Pse ky territor është i rëndësishëm për popullin serb?” Përgjigjia që pason është: sepse Serbia e Vjetër është një nga viset kyçe për “historinë e mendimit të madh, të bashkimit të të gjitha tokave serbe” (Karić, 1887; Đorđević dhe Blagojević, 1889; Putniković dhe Jović, 1906, 93-94). Nxënësit informohen se atje jetojnë 400000 banorë, më të shumtën serbë, të cilët “në shumë vende e kanë humbur kombësinë e vet me pranimin e besimit muhamedan, e me të kanë marrë edhe gjuhën e arnautëve, edhe shumë zakone të atij populli... Por, të gjithë deri në ditët e sotme i kanë ruajtur, disa më shumë e disa më pak, edhe zakonet e njëmendta serbe nga “epoka e krishterë” (Karić, 1887, 149).

Përfytyrimi për marrëdhëniet serbo-shqiptare në këta libra shkollorë është i konstruktuar në kuadër të veprimeve shqiptare ndaj serbëve në Serbinë e Vjetër. Arbanasët i ndihmojnë turqit në zullumet mbi popullsinë serbe. Ky pohim ilustron me citimin e një varg aktivitetesh shqiptare: ata i vrasin dhe i frikësojnë serbët, duke ushtruar presion që të heqin dorë nga besimi dhe gjuha e tyre – kombësia e tyre, si dhe të pranojnë gjuhën shqipe dhe islamin; ata i shkatërrojnë gjurmët e të kaluarës serbe dhe e përndjekin popullatën serbe. Në një përfytyrim të tillë nuk ka shenja për bashkëjetesën e mundshme të banorëve të Serbisë së Vjetër dhe nuk ka përgjigje për pyetjen çfarë do të ndodhë me arbanasët kur Serbia e Vjetër një ditë të bëhet “serbe”. Po ashtu, imazhi për arbanasët është stereotip: të gjithë arbanasët posedojnë karakteristikat e përmendura. Librat shkollorë nuk i informojnë nxënësit për arbanasët, si banorë të visit fqinj me Serbinë nën pushtetin turk, prandaj përfytyrimi për banorët me të cilët ndahet hapësira jetësore është i përgjithësuar dhe i reduktuar në interpretimin e njëanshëm të raporteve të ndërsjellta armiqësore në territorin e Serbisë së Vjetër. Ky interpretim buron nga diskursi i vuajtjes shekullore nën turqit, i cili në anën tjetër buron nga diskursi i kombit dhe për këtë arsye janë armiq të gjithë ata që perceptohen

si ndihmës të armikut “kryesor” të popullit serb. Ata janë, si edhe turqit, shkaktarë të vuajtjeve ë popullit serb. Pozicionin e diskutit të individit në raport me diskursin e cekur të vuajtjes e ilustron e dhëna se në përmbajtjet e librave shkollorë që kanë të bëjnë me temën e punimit tonë nuk ka aktorë me emra dhe mbiemra personalë, por ata emërtohen me përkatësinë kombëtare. Jeta e përditshme dhe komunikimi, individët me emër dhe mbiemër, marrëdhëniet e tyre të ndërsjella, rrinë nën hijen e asaj vuajtjeje shekullore, prandaj të gjitha këto, si më pak të rëndësishme, janë përjashtuar nga dijet që duhet të përvetësojnë brezat e rinj. Këto dije mbartin mesazhin: Serbia e Vjetër dhe popullata serbe duhet të çlirohen dhe të përfshihen në shtetin të cilit i përkasin, Serbisë. Nga të dhënat e paraqitura vëmë re dy argumente në favor të arsytimit të luftës për Serbinë e Vjetër, në të cilën “sundojnë arbanasët dhe turqit”. Pra, me luftë 1. do të çlirohet popullata që vuan dhe 2. do të çlirohet bërthama e shtetësisë serbe. Ky përfytyrim u bazua mbi argumentet e përmendura dhe u mbështet emocionalisht me shembuj angazhues, me mesazhin e qartë për rëndësinë e tij për lexuesit e rinj – respektivisht për ardhmërinë e gjithë popullit serb. Kjo bëhej për t’i nxitur nxënësit me patriotizëm të bazuar në trimëri dhe në disponimin luftarak.

Marioneta të fuqive të mëdha (1918-1940)

Me themelimin e Mbretërisë së Serbëve, Kroatëve dhe Sllovenëve në vitin 1918, kufijtë unikë shtetërorë përfshinin më shumë sisteme shkollorë me tipare të ndryshme, të cilat u unifikuan vetëm në vitin 1929. Edhe fusha e literaturës shkollorë do të vuante fatin e mungesës së përgjithshme të rregullit në politikën arsimore të shtetit të ri. Në këtë periudhë, çdo libër shkollor duhej po ashtu të merrte një rekomandim nga Këshilli Kryesor i Arsimit dhe miratimin e Ministrisë, para se të arrinte në duart e nxënësve. Procedurat e miratimit dhe recensimit të librave shkollorë, ndërkaq, tanimë nuk ishin transparente, ndërsa në treg mbretëroi një larushi literature shkollorë, prandaj vështirë të konstatohet se cilët libra shkollorë vërtet u përdorën në procesin mësimor (kjo e vështirëson formimin e mostrës për një hulumim si ky i yni). Rikonstruktimin e dijeve që nxënësit përvetësonin e vështirëson edhe më shumë fakti se në shkolla përdroreshin kombinime të ndryshme librash shkollorë. Megjithatë, disa libra shkollorë patën më shumë botime, prandaj mund të konsiderojmë se janë përdorur në vazhdimësi të paktën për disa vite dhe që në duar i kishte një numër i madh nxënësish.

Relacionit “ne – të tjerët” autorët e librave shkollorë i qaseshin nga nivele të ndryshme përgjithësimi. Për shembull, në librin shkollor të historisë për shkollën e mesme, të autorit Gjorgje Llazareviq (Đorđe Lazarević), i cili u shtyp në 13 botime, janë trajtuar çështjet e marrëdhënieve midis serbëve, kroatëve dhe sllovenëve, si marrëdhënie të një populli me Fuqitë e Mëdha të Austro-Hungarisë, Turqisë dhe Rusisë, ndërsa popujt e tjerë – përveç bullgarëve, as që përmenden (Lazarević, 1940). Një qasje e ngjashme ndaj kësaj tematike vihet re edhe në librin shkollor për shkollën fillore të autorit Dushan Prica (Dušan Prica). Ai marrëdhëniet e përgjithësuara “ne – të tjerët” i paraqet tërësisht në suazat e marrëdhënies “mik-armik”, krahas polarizimit të

theksuar: miq janë vetëm popujt vëllezër (jugosllavë), ndërsa armiq janë të gjithë të tjerët (Prica, 1935).

Shumica e autorëve marrëdhëniet “ne – të tjerët” i kanë paraqitur në masë të konsiderueshme si më komplekse, duke përfshirë edhe marrëdhëniet serbo-shqiptare. Përfytyrimi për shqiptarët është disi më i qartë në raport me librat shkollorë të periudhës së mëparshme. Në faqet e librave shkollorë të shtypur midis dy luftërave botërore ka informacione për karakteristikat gjeografike të Arbanisë (Shqipërisë), për arbanasët si banorë të moçëm të Gadishullit Ballkanik, është shpjeguar zakoni shqiptar i “besës” dhe është paraqitur qëndrimi i nënës shqiptare ndaj trimërisë.

Në librat shkollorë të historisë dhe të gjeografisë nxënësit janë informuar se arbanasët janë pasardhës të ilirëve të paromanizuar, të cilët para pushtuesve sllavë të Gadishullit Ballkanik janë tërhequr në male dhe se që nga viti 1912 ata e kanë shtetin e vet që zë hapësirën e lumenjve Drin dhe Drin i Zi. Autori i librit shkollor të gjeografisë për shkollat e mesme arbanasët i paraqet si “popullin më të paarsimuar në Gadishullin Ballkanik dhe në mbarë Evropën”, si “jashtëzakonisht trima, por tepër të ashpër”, të njohur si “blegtorë, kurbetçinj dhe plaçkitës” (Radojević, 1923, 11).

Në librin e leximit për klasën e katërt të shkollës fillore të autorit Millosh Mitrovic (Miloš Mitrović), gjenden edhe dy tekste që ilustron kompleksitetin e marrëdhënieve serbo-shqiptare. Në tekstin e parë që është me karakter informativ, janë paraqitur kufijtë e Mbretërisë së Jugosllavisë. Në tekstin e dytë, me karakter letrar, është dhënë ilustrimi i marrëdhënieve serbo-shqiptare. Në tekstin e parë nxënësit, duke lexuar për kufijtë e Mbretërisë, informoheshin se shumë fise të Arbanisë veriore në viset rreth Shkodrës, Prizrenit, Gjakovës, rreth Drinit të Zi deri te Liqeni i Ohrit, janë të përziera – serbo-arbanase. “Që këndeje në shumë familje të atjeshme kanë mbijetuar zakonet serbe: festa familjare dhe vëllamëria” (Matović, 1938, 230). E dhëna e përmendur dëshmon për bashkëjetesën e mundshme të serbëve dhe shqiptarëve, por ajo temë nuk shtjellohet më tej. Teksti i dytë – tregimi me titull *Çetniku L Lazar dhe nëna e tij*, hedh dritë negative mbi këtë mundësi pozitive. Në hyrje të tregimit shpjegohet zakoni shqiptar i “besës”, ndërsa në vazhdim situata e prerjes në “besë” për qëllime tradhtie të serbëve nga arbanasët. Mesazhi që buron nga ky tregim është se armiqësia e arbanasve ndaj serbëve është mbi këtë zakon të shenjtë për ta, ndërsa arbanasët janë paraqitur me karakter të dobët dhe të paqëndrueshëm (Ibid., 210). Nëse i krahasojmë dy tekstet e mësipërme duke patur parasysh karakteristikat e tyre didaktike, vëmë re se të dhënat për fiset e përziera serbo-shqiptare ofrohen në kuadrin e një teme më të gjerë, të mbushur me një varg të dhënash të ngjashme, prandaj lexuesit fare lehtë mund t’i shpëtojnë pa i vënë re, çka e pakëson rëndësinë e tyre në masë të konsiderueshme. Kjo rëndësi zvogëlohet edhe më shumë sepse të dhënat e përmendura nuk janë theksuar si të rëndësishme. Në anën tjetër, armiqësia paraqitet në mënyrë narrative, me një ngarkesë të theksuar emocionale, e cila mbështetet në shpjegimin e zakonit shqiptar dhe thyerjes së tij, trimërisë dhe dashurisë amësoje.

Po në vitin 1938, kur u botua libri i leximit ku gjendet tregimi i paraqitur më sipër, u shtyp edhe botimi i dymbëdhjetë i librit të leximit të autorit Millorad Vujanac (Milorad Vujanac) për të njëjtën klasë. “Njeriu, edhe nëse ndonjëherë është i tmerrshëm, përsëri është njeri. Po, pse pra njerëzit vriten me njëri-tjetrin!? E në çdo libër të shenjtë shkruhet urdhëresa e Hyut – Duajeni njëri-tjetrin siç ju dua unë” – është mesazh i njërit prej teksteve të këtij libër-leximi, i cili do të mund të kuptohej edhe si mesazh i librit të leximit në tërësi. Duke u njohur me përmbajtjet e këtij libri, nxënësi ballafaqohet me kompleksitetin e marrëdhënieve ndërnjerëzore dhe me dilema etike të ndryshme, të cilat e tejkalojnë tematikën e nacionales që bazohet mbi të kaluarën e lavdishme dhe vuajtjet. Armiku shekullor i popullit serb është pushteti turk, por kjo s’do të thotë se çdo turk është armik dhe i keq – në librin e leximit ka disa shembuj veprimi human, etik dhe heroik të agallarëve dhe bejlerëve turq. Ky është konteksti në të cilin është përfshirë edhe tregimi i Mark Millanit (Marko Miljanov) me titull “Arnautka”. Raporti ndaj guximit, trimërisë dhe patriotizmit të nënës së një fisi arnaut është paraqitur nën një dritë të theksuar pozitive në tregim (Vujanac, 1938, 61). Ky tregim është një dritare e rrallë e hapur në jetën dhe sistemin vleror të popullatës shqiptare nën pushtetin turk në faqet e librave shkollorë serbë. Nëna refuzon ta pranojë në shtëpi të birin, të cilin e konsideron të poshtër dhe tradhtar të bashkëluftëtarëve të tij në luftë kundër turqve dhe, për këtë arsye, është e gatshme ta dërgojë në dënim me vdekje. Në diskursin e kombit ky është një akt që do të vlerësohej lart. Po ashtu ai është edhe një shembull i ekzistencës së sistemit të vlerave të banorëve të një krahine turke të humbur, ku jeton një popullsi që, siç mund të shihet nga përmbajtja e librave shkollorë të paraqitur më sipër, nuk lidhej me kurrfarë qëndrimesh etike.

Marrëdhëniet serbo-shqiptare ishin të pranishme në librat shkollorë edhe në kuadër të temave mbi Luftën e Parë Ballkanike. Në librat shkollorë të historisë nxënësit informoheshin se lufta është bërë për çlirimin përfundimtar të popujve ballkanikë nga pushteti turk, se është çliruar territori i Serbisë së Vjetër – se është “shpague Kosova”, se ushtria serbe ka dalë në Detin Adriatik duke çliruar një pjesë të territorit shqiptar nga pushteti turk, se lufta ka përfunduar në Londër, ku Serbia qe e detyruar të tërhiqet nga territori shqiptar dhe se është shpallur shteti i pavarur i Shqipërisë.

Duke shpjeguar shkaku e drejtpërdrejtë të luftës, autorët e librit shkollor theksojnë krimet e kryera nga arbanasët mbi popullatën serbe në Serbinë e Vjetër. Për dallim nga librat shkollorë në periudhën e mëparshme, ku arbanasët paraqiteshin si bashkëpunëtorë të pushtetit turk, në këtë periudhë paraqiten edhe si bashkëpunëtorë të Austro-Hungarisë. Kështu Iliq (Ilić) i paraqet ata si marioneta austrohungareze (Ilić, 1925, 1928, 105), ndërsa Millosheviq (Milošević) edhe si marinoeta turke, edhe si austrohungareze. Me ndihmën austrohungareze arnautët u çuan në kryengritje kundër pushtetit turk, e cila rezultoi me “të drejta të mëdha”. Po ato të drejta në shtetin turk i kishin kërkuar serbët dhe bullgarët, duke lutur Rusinë që t’u dalë në ndihmë (Milošević, 1939, 61). Duke i shpjeguar ngjarjet dhe vendimet e shteteve të caktuara me një terminologji që ka të bëjë me veprimet e individëve (thuhet për shembull: Austro-Hungaria “nuk ishte e sinqertë”), autorët përpiqen që kompleksitetin e marrëdhënieve

ndërkombëtare t'ia sjellin më afër lexuesit të moshës dhjetë vjeç. Me një qasje të tillë, ndërkaq, kompleksiteti i atyre marrëdhënieve thjeshtëzohej së tepërmi, por edhe përgatitej një truall i volitshëm për zhvillimin e stereotipave për popujt tjerë dhe për të kuptuarit e luftës si pasojë natyrore të mosmarrëveshjeve ndërkombëtare.

Rrjedha e Luftës së Parë Ballkanike është shpjeguar në mënyrë të ngjashme në pjesën më të madhe të librave shkollorë për shkollat fillore dhe të mesme – me pak të dhëna dhe shumë fraza, nëpërmjet të cilave lavdërohen sukseset e ushtrisë serbe. Një shembull tipik e gjejmë në librin shkollor të historisë për shkollat e mesme. Ushtria serbe ka “treguar mrekulli të vërteta guximi, qëndrueshmërie dhe trimërie”. Një “njësi e ushtrisë serbe depërtoi në luftë me arnautët në Detin Adriatik dhe pushtoi Lezhën dhe Durrësin. Në të njëjtën kohë, malazezët depërtuan deri në Shkodër dhe e pushtuan atë” (Stanojević, 1934, 144). Nxënësve nuk u shpjegohet si dhe pse u nis ushtria serbe në drejtim të Detit Adriatik. Përgjigja u dha më vonë në përmbajtjen e librave shkollorë të shtypur në dekadat pas Luftës së Dytë Botërore dhe për këtë do të flitet më shumë në vijim. Vlen të përmendet këtu se në librat shkollorë të historisë që u përgatitën në vitet 90-të në Serbi, tematika e përmendur u përjashtua përsëri (Stojanović, 2010).

Në librin shkollor të Millosheviqit për shkollat fillore, botuar në vitin 1939, gjejmë një moment interesant nga historia e Luftës së Parë Ballkanike. Nën titullin “Shpagimi i Kosovës” nxënësve u shpjegohet domethënia që ka kjo ngjarje për serbët, por shpjegohet edhe domethënia që mund të kishte pasur ajo edhe për shqiptarët në Kosovë. Me të hyrë ushtria serbe në Prizren, “Mbreti Petar fillimisht ka shkuar në kishën e Sh. Spasit nga epoka e Dushanit për ta falënderuar për fitoren”. Të nesërmen mbreti ka marrë pjesë në meshë në kishën katolike-arnaute. “Me këtë ka dashur t'i sigurojë arnautët se ushtria e tij nuk ka ardhur për t'i robëruar popujt e tjerë, por për t'u sjellë lirinë, të drejtën dhe rendin” (Milošević, 1939, 63).

Pavarësia e Shqipërisë, si një nga rezultatet e bisedimeve të paqes në Londër, është interpretuar në mënyrë të ngjashme në shumë libra shkollorë të periudhës midis dy luftërave. Shteti shqiptar është formuar me nismën e Austro-Hungarisë dhe Italisë për ta bërë të pamundur forcimin e Serbisë me daljen e saj në det dhe bashkimin e kufijve me Malin e Zi. Autorët me keqardhje konstatojnë se Serbia që e detyruar t'i dorëzonte “territoret e pushtuara”, të cilat duhej t'i përkisnin. Me argumente të tilla anashkalohet dhe injorohet e drejta e kombit për të pasur shtet në rastin e tjetrit, ndërsa në rastin e vet ajo e drejtë mbrohej me këmbëngulje.

Në periudhën midis dy luftërave botërore, përfytyrimet që nxënësit mund të krijonin për shqiptarët në bazë të përmbajtjeve të librave shkollorë, silleshin nga ato tepër negative, ato të papërcaktuara, deri te mungesa e plotë e informacionit për këtë temë. Përfytyrimi negativ për shqiptarët ndërtohet mbi interpretimet e ndikimeve që Fuqitë e Mëdha, si personazhe negative, ushtrojnë mbi ta. Shqiptarët janë të përkulshëm, ata mund t'i nxitësh për të bërë veprime mizore, pra edhe për ta thyer traditën e vet, siç është besa. Megjithatë, në këtë periudhë shfaqen edhe shenja të rralla mbi bashkëjetesën në Serbinë e Vjetër. Si edhe në periudhën paraprake, përfytyrimi dominant për shqiptarët dhe për marrëdhëniet serbo-shqiptare është stereotipik dhe

negativ. Mirëpo, kthesa në politikën shtetërore të Jugosllavisë nga diskursi nacional drejt atij socialist pas Luftës së Dytë Botërore, sjell një kthesë edhe në paraqitjen e tematikës së trajtuar më lart.

Bijtë e tokës së shqipeve (1944-1948)

Pas Luftës së Dytë Botërore në Jugosllavi ndodh një kthesë shoqërore rrënjësore, që pasqyrohet edhe në përmbajtjet mësimore. Planet dhe programet e reja mësimore të të gjitha institucioneve shkollore bazohen mbi “frytet e marksizmit, socializmit, revolucionit tonë dhe arritjeve më të reja të shkencave; edukimit ideo-politik të të rinjve i është kushtuar një kujdes i madh, ndërsa LRKJ, organizata e pionierëve dhe e rinisë luajnë këtu një rol tepër të madh” (Potkonjak, 1980, 44).

“Biri i tokës së shqipes” është titulli i një tregimi të Branko Qopiqit (Branko Ćopić), i cili gjendet në librin e leximit për klasën e katërt të shkollës fillore, të shtypur në vitin 1946. Nëpërmjet tregimit për trimërinë e një të riu shqiptar, Ahmetit, Qopiqi paraqet legjendën mbi prejardhjen e shqiptarëve dhe për emërtimin tjetër të tyre – Shqiptar, për rëndësinë e Skënderbeut, për domethënien e tipareve të karakterit, siç janë guximi, patriotizmi dhe miqësia (Teodosić dhe Đurić, 1946). Shembulli i flijimit të ndërgjegjshëm të Ahmetit për atdheun është i ngjashëm me shembujt e fëmijëve heronj nga Lufta e Dytë Botërore në Jugosllavi. Por, ky përfytyrim tepër pozitiv për popullin shqiptar i dhënë në tregimin e Qopiqit nuk është i vetmi shembull në përmbajtjet e librave shkollore të pasluftës. Periudha e shkurtër e miqësisë jugosllavo-shqiptare në planin politik u pasqyrua dhe në përmbajtjet e librave shkollore.

Nxënësve të shkollës fillore në faqet e librave të leximit dhe të gjeografisë u janë paraqitur shembuj të vëllazërimit dhe bashkimit të serbëve, malazezëve dhe shqiptarëve në Kosovë. Vëmë re se në tekstet që lexojnë nxënësit, theksimi i përkatësisë kombëtare dhe besimit të heroit është në funksion të theksimit të harmonisë vëllazërore të tre popujve në Kosovë e Metohi, si arritje e luftës së përbashkët në Luftën e Dytë Botërore dhe e pranimit të parimeve të politikës së re. Nxënësve u paraqiten trimëritë nga Lufta e Dytë Botërore, përpjekjet e përbashkëta të investuara në rindërtimin e asaj që qe shkatërruar dhe në ndërtimin e të ardhmes së përbashkët, në të cilën janë tejkalluar ndarjet fetare e kombëtare.

Imazhi pozitiv mbështetet në informacione mbi popullin shqiptar dhe në shpjegime për të kaluarën konfliktuale të marrëdhënieve serbo-shqiptare. Në librin shkollore të gjeografisë për klasën e tretë të shkollës fillore e kaluara konfliktuale veçohet si një temë më vete me titullin *Kosova e Metohia në të kaluarën*. “Popujt e Kosovës e Metohisë – shqiptarët, serbët dhe malazezët – kanë jetuar në të kaluarën në grindje të vazhdueshme” (Teodosić, Bajalica dhe Stanojević, 1947, 126). Por, afirmimit të vëllazërimit dhe bashkimit në Kosovë e Metohi i ka kontribuar, sipas interpretimit të autorëve të këtij libri shkollore, lufta e përbashkët për liri gjatë Luftës së Dytë Botërore, e cila edhe është zyrtarizuar me vendimin e kuvendit popullor të 9 korrikut të vitit 1945 në Prizren. E kaluara konfliktuale nxënësve u paraqitet me pesë fjali, ndërsa

lufta kundër okupatorit në Luftën e Dytë Botërore është dhënë me nëntë fjali dhe është ilustruar me një fotografi, në të cilën është paraqitur “njësia partizane shqiptare në çaste pushimi” (Ibid., 127). Mirëpo, nuk është plotësisht i qartë funksioni didaktik i asaj fotografie. Temë e tekstit janë marrëdhëniet serbo-shqiptare, prandaj do të qe e pritshme që kjo të jetë edhe temë e ilustrimit. Fotografia paraqet çaste pushimi të një njësi shqiptar, prandaj është e paqartë se si ajo skenë ilustron marrëdhëniet serbo-shqiptare.

Në libër këtë libër shkollor janë paraqitur gjithashtu edhe karakteristikat e relievit dhe pozita politiko-juridike e Kosovës dhe Metohisë. Autorët informojnë nxënësin se kjo krahinë kufizohet me Republikën Popullore të Shqipërisë, duke shpjeguar shkurt dhe përgjithësisht karakterin e marrëdhënieve jugosllavo-shqiptare, të cilat u përkufizuan si miqësore gjatë Luftës së Dytë Botërore (Ibid., 128).

Kthesa e plotë në politikën shtetërore jugosllave pas Luftës së Dytë Botërore nga diskursi kombëtar në diskursin socialist e ballafaqoi praktikën arsimore me mungesën e librave shkollorë, prandaj si zgjidhje kalimtare u shfrytëzuan librat shkollorë rusë. Për mësimin e historisë në shkollat e mesme u përgatit në vitin 1949 përkthimi i librit shkollor rus të autorit Galkin. Libri trajton historinë botërore, në kuadër të së cilës si një nga ngjarjet e rëndësishme veçohet edhe Lufta e Parë Ballkanike. Lufta është trajtuar nga perspektiva e Fuqive të Mëdha dhe është interpretuar si konflikt i tyre, i mbartur mbi supet e popujve të vegjël të Ballkanit. Edhe ky autor, si autorët e periudhës paraprake, daljen e Serbisë në Detin Adriatik, e interpreton si një rrethanë që vetëm Austro-Hungarisë nuk i shkonte për shtat, e shteti shqiptar është rezultat i kësaj rrethane. Në atë libër mësimor ofrohej edhe përgjigje për pyetjen pse Serbia u tërhoq nga territoret e pushtuara dhe ia la Shqipërisë ato: për arsye se Rusia nuk ishte përgatitur për luftë “dhe ende nuk ishte në gjendje për ta mbrojtur Serbinë”. Lufta e Parë Ballkanike ishte hyrje në Luftën e Parë Botërore, konstaton ky autor (Galkin, 1949, 102)

Përmbajtjet e librave shkollorë në vitet e para të pasluftës janë të fokusuar te vëllazërimi dhe bashkimi i kombeve dhe kombësive të Jugosllavisë, te theksimi i barazisë së tyre juridike dhe zhvillimi i një përfytyrimi të përgjithshëm pozitiv për popullin shqiptar. Në këtë sens, përmbajtjet e librit të leximit dhe librit shkollor të gjeografisë ishin të sinkronizuara. Përgjegjësia për të kaluarën konfliktuale në marrëdhëniet serbo-shqiptare, sipas autorëve të librave shkollorë edhe në këtë periudhë, para së gjithash, qëndron te Fuqitë e Mëdha – Austro-Hungaria dhe Turqia.

Shteti shqiptar është një fqinj pasiv – vitet 50-të të shekullit XX

Në vitet pas Rezolutës së Informbyrosë, librat shkollorë të gjeografisë dhe historisë përmbajnë informacione për Shqipërinë si një shtet fqinj, për popullsinë e historinë e saj dhe për marrëdhëniet serbo-shqiptare në të kaluarën. Shqiptarët në librat shkollorë edhe në këtë dekadë shfaqen si banorë të një shteti fqinj dhe si bashkëkombës të shqiptarëve – kombësi në Jugosllavi.

Nxënësit e klasës së tretë të shkollës fillore, në kuadër të temës *Krahina autonome e Kosovës e Metohisë*, në tekstin e gjeografisë mësonin se shqiptarët janë një “popull që ka luftuar për liri bashkë me serbët dhe malazezët” (Đergović dhe Živković, 1952, 60). Në shtatë fjali, sa përfshin kjo temë, shprehjet që bëjnë fjalë për unitetin, harmoninë dhe vëllazërimin përsëriten pesë herë. Shqipëria është paraqitur shkurt si fqinje e Jugosllavisë edhe në librin e gjeografisë për klasën e katërt. Krahas të dhënave themelore, theksohet edhe se “Partia jonë dhe Shtabi ynë Suprem e kanë ndihmuar popullin shqiptar në organizimin e radhëve partizane për luftë kundër fashizmit. Pas luftës, shteti ynë i ka ofruar popullit shqiptar ndihmë për ndërtimin e vendit” (Vasiljević, 1957, 78).

Libri shkollor i historisë për klasën e shtatë të shkollës fillore dhe klasën e tretë të gjimnazit, krahas të dhënave për arbanasët si banorë të vjetër përmban edhe të dhënën për arbanasët si banorë të paralagjeve të qyteteve mesjetare serbe dhe përgjigjen lidhur me çështjen që deri në atë kohë nuk ishte hapur në librat shkollorë: si u vendosën shqiptarët në Kosovë. Në vitin 1690 serbët u shpërngulën nga Metohia, Prizreni, Peja, Gjakova, Pllava, Bjello Polja, Vuçitërna, rrjedha e epërme e Moravës së Jugut dhe nga Fushë Kosova në territorin e Monarkisë së Habsburgëve, nga frika e hakmarrjes turke. Ftesën e oficerit turk që të kthehen, serbët nuk e pranuan dhe ai “këto vise i populloi me arbanasë, të cilët u ulën nga malet e Shqipërisë” (Rajičić, Prljević dhe Solarić, 1954, 141).

Autorët flasin edhe për pasojat e betejës së Kosovës, edhe për përmasat e domethënies që kishte për serbët tradita gojore mbi këtë betejë – “fakti që trimat e Kosovës kanë preferuar të vdesin si kalorës në fushën e betejës se sa t’i nënshtrohen armikut shumë më të fuqishëm, e ka mbajtur gjallë frymën luftarake në popullin tonë gjatë gjithë kohës së robërisë nën turqit. Të moçmit tanë e kanë ruajtur traditën gojore për betejën në Kosovë, e kanë përcjellë nga brezi në brez, i kanë theksuar shembujt e Llazarit e Milloshit dhe ua kanë lënë testament brezave të rinj, që ta hedhin tej zgjedhën e armikut dhe ta shpagojnë Kosovën” (Ibid., 68).

Në librin shkollor të historisë për klasën e tetë të shkollës fillore dhe klasën e katërt të shkollës së mesme, tema në kuadër të së cilës nxënësit kanë mundur të krijojnë një përfytyrim sado-kudo mbi marrëdhëniet serbo-shqiptare është Lufta e Parë Ballkanike. Për dallim nga librat shkollorë të periudhave më të hershme, në të cilat kjo luftë paraqitej si çlirimtare, në këtë libër shkollor lufta merr një dimension tjetër – kjo ishte edhe një luftë pushtuese, të cilën e udhëhoqën borgjezitë kombëtare (Solarić, 1952, 90). Duke shpjeguar shkaqet e luftës, autori i librit mësimor thekson rolin e borgjezisë dhe shpjegon në mënyrë të detajuar edhe rolet e aktorëve të tjerë – Fuqive të Mëdha dhe popullit. Në raport me leksionet për Luftën e Parë Ballkanike në librat shkollorë të periudhave të mëparshme, qasja e këtij autori në kuptimin didaktik përfaqëson një përparim të ndjeshëm. Ky libër i parashtron nxënësit perspektiva të ndryshme brenda të cilave mund të interpretohej lufta, duke shpjeguar shkaqet dhe pasojat e disa veprimeve, si dhe marrëdhëniet e aktorëve të ndryshëm. Është i qartë edhe qëllimi i autorit për të krijuar te nxënësit qëndrimin negativ ndaj borgjezisë,

prandaj në këtë kuptim nuk mbetet hapësirë për zhvillimin e mendimit të lirë kritik te nxënësit.

Rrjedha e luftës, ndërkaq, po në këtë libër shkollor, paraqitet ngjashëm me librat shkollorë të periudhave paraprase – si konflikti i të mirës me të keqen. Në anën e të keqes ishin Turqia, Italia dhe Austro-Hungaria, në anën tjetër ishte Aleanca Ballkanike, ndërsa pjesëmarrja e shqiptarëve në luftë nuk përmendet. Dalja e ushtrisë serbe në Detin Adriatik nëpërmjet territorit shqiptar shtrohet në mënyrë të përmbledhur dhe informative, pa ndonjë përcaktor që do të sugjeronte se bëhet fjalë për një luftë pushtuese ose për karakterin çlirimtar të asaj fushate – “kolonat e ushtrisë serbe pas çlirimit të Kosovës shkuan nëpër Shqipëri dhe në Durrës dolën në Detin Adriatik. Në atë pjesë të frontit serbët i mundën njësitë luftarake turke dhe pushtuan Lezhën dhe Shëngjinin” (Ibid., 92). Pavarësia e shtetit shqiptar, si një nga rezultatet e luftës, interpretohet në mënyrë të ngjashme si në tekstet e periudhave të mëparshme.

As në këtë periudhë përmbajtjet e teksteve shkollor nuk ua bënin të mundur nxënësve të krijimin e një përfytyrimi më të plotë për shqiptarët, si banorë të një shteti fqinj dhe si bashkëkombës në Jugosllavi. Ato hapin temën e synimeve imperialiste të borgjezisë, por i komentojnë ato qëllimet në raport me territorin shqiptar. Autorët e teksteve shkollorë nuk i komentojnë marrëdhëniet serbo-shqiptare. Në rrjedhën e mëtejshme të ngjarjeve gjatë Luftës së Parë Ballkanike, përmendet Shqipëria si territor, por jo popullsia e saj – shqiptarët. Edhe librat shkollorë të kësaj periudhe pjesëmarrjen dhe rolin e shqiptarëve në Luftën e Parë Ballkanike e lënë të pasqaruar, ndërsa qëndrimi ndaj fqinjëve, mund të karakterizohet si pozitiv drejt atij neutral.

Borgjezia serbe është përgjegjëse, ne nuk kemi të bëjmë asgjë me të: vitet 60-të të shekullit XX

Që nga viti 1957 në procesin mësimor në shkollat fillore dhe të mesme janë të pranishëm ekskluzivisht librat shkollorë të Entit për Botimin e Librave Shkollorë. Tekstet e historisë dhe gjeografisë u rishtypën të ripunuara shumë herë. Me tekstet e një autori u mësua më shumë se një dekadë e gjysëm. Në vitet 60-të në librat shkollorë, krahas paraqitjes së të dhënave të mëparshme, shqyrtohen më me detaje Lufta e Parë Ballkanike dhe Rezoluta e Informbyrosë. Në tekstet e gjeografisë jepen edhe të dhënat për karakteristikat natyrore-gjeografike, bujqësore dhe ekonomike të viseve të banuara me popullsi shqiptare.

Libri shkollor i gjeografisë informon, ndër të tjera, se Shqipëria është një vend kryesisht bujqësor dhe një ndër vendet më të pazhvilluara në Evropë. “Prapambetja interpretohet me shkaqe historike. Për një kohë të gjatë Shqipëria ishte nën okupimin turk, ndërsa më vonë ishte nën ndikimin e Fuqive të Mëdha. Pas Luftës së Dytë Botërore Shqipëria vazhdon politikën e saj të izolimit nga fqinjët dhe madje nga pjesa më e madhe e vendeve socialiste, përfshirë edhe BRSS-në” (Rajičić dhe Đurić, 1964, 66). Autorët në vazhdim parashetrojnë edhe drejtimet e mundshme të zhvillimit të ekonomisë shqiptare.

Në tekstet e historisë jepen të dhëna mbi përpjekjen për vendosjen e bashkëpunimit të popujve ballkanikë në luftë kundër pushtetit turk, të inicuar nga princi Mihaillo Obrenoviq (Mihaillo Obrenović). Ai kishte angazhuar Ilia Garashaninin që të ndihmojë nisjen e kryengritjeve në Mal të Zi, Bosnjë e Hercegovinë dhe në Shqipëri. Autorët e librit mësimor, ndërkaq, nuk e shqyrtojnë fatin e mëtejshëm të kësaj përpjekjeje (Grbač, 1963, 152; Grubač dhe Smiljević, 1964, 26).

Në vitet 60-të tekstet shkollore u mësonin nxënësve se borgjezia serbe dhe bullgare nuk ua pranonin të drejtën për liri kombëtare popullit shqiptar dhe maqedon. Ndërkaq, nxënësit informoheshin se në Serbi ka ekzistuar një rrymë e fortë kundër “imperializmit të borgjezisë”, e cila zhvillohej brenda partisë socialdemokrate. Theksohet se kjo parti ishte “e organizuar mirë dhe mjaft e fuqishme në pikëpamje të numrave” dhe se angazhohej për bashkëpunimin e socialistëve në Ballkan (Grubač, 1963, 177). Që nga vitet 60-të në tekstet e historisë janë cituar rregullisht fragmente nga vepra e Dimitrije Tucoviqit (Tucović) për Serbinë dhe Shqipërinë.

Në tekstin e historisë për klasën e katërt të shkollës së mesme të vitit 1966, shqyrtohet gjerësisht edhe Rezoluta e Informbyrosë, duke shpjeguar dhe justifikuar veprimet e Partisë Komuniste të Jugosllavisë (PKJ). Si temë më vete janë veçuar çështjet e marrëdhënieve ndërkombëtare të Jugosllavisë me shtete të veçanta, në të cilat Shqipëria zë një vend të veçantë si kundërshtarë e Jugosllavisë që, krahas Kinës, prin në “fushatën negative” kundër Jugosllavisë (Knežević dhe Smiljević, 1966).

Të dhënat që u futën në librat shkollorë në vitet 60-të, si përfaqësuese për tematikën mbi shqiptarët dhe marrëdhëniet serbo-shqiptare, janë ndryshuar në raport me periudhat paraprake, veçanërisht përse i përket tematikës së Luftës së Parë Ballkanike – disa segmente të kësaj teme janë shpjeguar më të plota, ndërsa disa të tjera janë përgjithësuar. E gjithë dija duhej t’i përshtatej botëkuptimit komunist, të kundërtën e të cilit e përfaqëson ai borgjez. Informacionet se shqiptarët kanë qenë pjesëmarrës aktivë të ngjarjeve në prag dhe gjatë Luftërave Ballkanike duhej të shërbenin, para së gjithash, si elemente në argumentimin e karakterit mbinacional dhe antiborgjez të sistemit të vlerave që duhet të përvetësonin nxënësit. Me të njëjtin qëllim nxënësve u paraqiten pikëpamjet e Tucoviqit. Zhvillimit të këtij raporti dënues ndaj synimeve pushtuese të borgjezisë serbe duhej t’i kontribuonin dhe pasaktësitë, jo të parëndësishme, të shfaqura aty-këtu në gjuhën e këtyre teksteve. Në periudhat e mëparshme në librat shkollorë përmendeshin edhe toponime konkrete të territoreve shqiptare ku pati hyrë ushtria serbe, ndërsa në këtë periudhë autorët e përgjithësonin këtë të dhënë, duke theksuar se synim i borgjezisë serbe ka qenë që ta “pushtojë këtë vend dhe të dalë në det” (Knežević dhe Smiljević, 1964, 25). Kjo tendencë në dekadën e ardhshme do të jetë edhe më e theksuar.

Në tekstet shkollore të viteve 60-të, në suaza të tematikës së punimit tonë, nuk kishte ton narrativ të parashtrimit, ndërsa përpjekjet për angazhimin emocional të nxënësve orientoheshin drejt admirimit dhe respektit të thellë për veprimet dhe aktivitetet e PKJ-së. Empatia historike ndaj shqiptarëve, si banorë të Shqipërisë, shtetit fqinj të Jugosllavisë, të cilën e kishte “rrezikuar” borgjezia serbe, do të zgjohej

te nxënësi me leximin e leksionit për Luftën e Parë Ballkanike, por do të humbiste me përvetësimin e dijeve mbi Rezolutën e Informbyrosë. Shqipëria, si shtet fqinj në anën e BRSS-së, paraqitej si një nga kundërshtarët kryesorë të Jugosllavisë. Nxënësit, si në shkollë fillore, ashtu edhe në të mesme, do t'i mbyllnin librat e historisë me qëndrim negativ ndaj Shqipërisë dhe banorëve të saj, si ndaj një shteti fqinj, por armik, të Jugosllavisë.

Zbulimi i të kaluarës dhe i të tashmes – vitet 70-të dhe 80-të të shekullit XX

Në tekstet e historisë për klasën e shtatë të shkollës fillore dhe për klasën e tretë të shkollës së mesme do të shtoheshin temat për Rilindjen Kombëtare Shqiptare dhe për pjesëmarrjen në Luftën Nacionalçlirimtare, gjë që do të zgjeronte përfytyrimin për shqiptarët dhe marrëdhëniet serbo-shqiptare.

Përfytyrimi i krijuar prej teksteve shkollore mbi Luftën e Parë Ballkanike në vitet 60-të, në këtë periudhë u modifikua deri diku në tekstin e klasës së shtatë të shkollës fillore, të autorëve Miliqeviq (Milićević) dhe Dragutinoviç (Dragutinović). Vlen të përmendim dy momente. I pari, pikëpamja e Dimitrije Tucoviçit rreth problemeve të hapura me këtë luftë është interpretuar si vijon: Tucoviç u “angazhua për pavarësinë e Shqipërisë dhe zbuloi planet e borgjezisë serbe në Luftën e Parë Ballkanike, e cila dëshironte të dilte në Detin Adriatik dhe ta nënshtrojë popullin shqiptar”. I dyti, pas leksionit ku parashtrahet ky interpretim, autorët i shtrojnë nxënësve pesë pyetje, njëra prej të cilave është: “Cili ishte qëndrimi i socialistëve serbë ndaj çështjes kombëtare, veçanërisht ndaj aneksimit të Bosnjës dhe Hercegovinës dhe pushtimit të Shqipërisë nga qeveria serbe?” (Milićević dhe Dragutinović, 1979, 1986, 261). Gjuha jo e saktë, e cila e përshkon këtë tekst, theksohet edhe më shumë në këtë pyetje, gjë që i jep asaj legjitimitet arsimor. Dijen e nxënësve për “pushtimin e Shqipërisë nga qeveria serbe” autorët e konsiderojnë kyçe, sepse asaj i referohet pyetja pas leksionit. Më tej, pyetja është formuluar në mënyrë të tillë që nxënësi të japë një arsytim – një përgjigje të argumentuar dhe komplekse, e jo një riprodhim të thjeshtë të të dhënave. Për këtë arsye, si në pikëpamje didaktike, ashtu edhe në pikëpamje pedagogjike, pyetja e përmendur është problematike.

Në tekstin mësimor për shkollën e mesme, të përgatitur prej Novakoviçit (Novaković) dhe Peroviçit (Perović), bën pjesë mësimi mbi Rilindjen Kombëtare Shqiptare, i cili nga aspekti përmbajtësor përfaqëson një risi të rëndësishme në raport me librat shkollorë nga periudhat e mëparshme. Popullsia e Shqipërisë, si territor nën pushtetin turk, është paraqitur si shoqëri që ka kategori të ndryshme banorësh, duke paraqitur edhe dinamikën e zgjimit të vetëdijes kombëtare dhe synimet për formimin e shtetit kombëtar. Shqiptarët nga Shqipëria, të cilëve u takon merita për Rilindjen Kombëtare në atë krahinë turke, në këtë libër shkollor janë paraqitur me emra personale, mbiemra dhe fotografi. Theksohet se lëvizja u fuqizua posaçërisht ë vitet 1908-1912, kur hapen shkollat shqipe dhe fillojnë të botohen gazeta në gjuhën shqipe, kur haptazi shqiptohen synimet për autonominë e Shqipërisë (Novaković

dhe Perović, 1977). Të pasqaruara megjithatë mbeten marrëdhëniet serbo-shqiptare. Ato në kuadër të kësaj teme përmenden vetëm dy herë – në shpjegimin e arsyeve për krijimin e Lidhjes së Prizrenit dhe në citimin e vendimit të Konferencës së Londrës. Po ashtu, mbetet i pasqaruar raporti i popullsisë shqiptare ndaj ardhjes së ushtrisë serbe në Luftën e Parë Ballkanike. Në fragmentin nga libri i Tucoviçit, që jepej si ilustrim pas leksionit, mund të lexohet se popullsia që çuar në kryengritje, por mungon një shpjegim më i saktë për atë kryengritje.

Teksti për Rilindjen Kombëtare Shqiptare është informues, por nuk përmban shpjegime në kontekstin e historisë rajonale. Në këtë libër shkollor, në tema të veçanta, ofrohen të dhëna për kontekstin, mirëpo, vendosja e atyre lidhjeve për nxënësit është një detyrë komplekse (Reichenberg & Skjelbred, 2010), e për këtë arsye autori i librit shkollor duhet t'i shpjegojë ato. Nxënësit nuk i ofrohet përgjigje në tekst lidhur me rëndësinë e asaj dijeje për të: nuk është e qartë pse duhen ditur të dhënat e parashtruara. Pa vetëdijen për rëndësinë që ka dija për një temë të caktuar, nxënësi nuk do të jetë i motivuar të bëjë përpjekje për përvetësimin e saj. Në këtë sens teksti i përmendur është interesant, por sendërtimi i tij arsimor nuk shkon më tej se të mësuarit përmendësh.

Në po atë tekst *Lufta e Parë Ballkanike* paraqitet në një gjysmë faqeje, me nëntë fjali gjithsej, që në raport me librat shkollorë të periudhave të mëparshme është një parashtrim tepër i përmbledhur. Shkaqet dhe rrjedha e luftës janë paraqitur nga perspektiva që merr në konsideratë kontributet e të gjithë popujve ballanikë në luftë kundër pushtetit turk, pra edhe të shqiptarëve, e kjo nuk mund të thuhet për tekstet e mëhershme. Hyrja e ushtrisë serbe në territorin e Shqipërisë përmendet shkurt: “Ushtria serbe i (...) dëboi turqit nga Maqedonia dhe pjesa më e madhe e Shqipërisë” (Novaković dhe Perović, 1977, 168). Paraprakisht, pa komentim, shtrohet shkurt e dhëna se pretendime mbi territorin shqiptar kishin Serbia, Mali i Zi dhe Greqia, por atyre iu kundërvunë Austro-Hungaria dhe Italia.

Në klasën e tetë të shkollës fillore dhe në klasën e katërt të shkollës së mesme, nxënësit, që nga fundi i viteve 70-të, informoheshin edhe për pjesëmarrjen e kombësisë shqiptare në LNÇ, ndërsa tema për ngjarjet lidhur me Informbyronë edhe në këtë periudhë zë një vend me rëndësi. Në këta libra shkollorë theksohet se kombësitë jugosllave ishin të motivuara për pjesëmarrje në LNÇ me qëndrimin që mbronte PKJ ndaj çështjes kombëtare. Të udhëhequra nga ideja për vëllazërim e bashkim, të gjitha kombësitë kishin mundësi të luftojnë për lirinë e tyre kombëtare gjatë Luftës Nacionalçlirimtare (Knežević dhe Smiljević, 1977, 110; Grubač, 1980). Në kuadër të kësaj teme, u vu në titull *Lufta e kombësisë shqiptare*, ku jepej paraqitja kronologjike e formimit të brigadave partizane shqiptare në territorin e Jugosllavisë. Nxënësit informoheshin po ashtu edhe se marrëdhëniet me shtetin shqiptar u destabilizuan pas Rezolutës së Informbyrosë, se të tilla ishin ende, si edhe se Shqipëria është një ndër shtetet ku janë zhvilluar procese gjyqësore për shkak të bashkëpunimit me Jugosllavinë; se Shqipëria, si Bullgaria, ka kërkuar ndryshimin e kufijve dhe se destalinizimi është i suksesshëm në të gjitha vendet socialiste përveç në Shqipëri (Grubač, 1980, 158).

Teksti i ri shkollor i historisë për klasën e tetë u përgatit në vitin 1982, ku titulli

i udhëzuesit “Historia e klasës VIII” u përplotësua me nëntitullin: “me bazat e vetëqeverisjes socialiste” (Cvetković dhe Grubač, 1982, 1987). Botimi i fundit, i katërt, i këtij libri shkollor është shtypur në vitin 1987. Temat që janë të rëndësishme për çështjet e trajtuara në këtë punim e që përfshiheshin në librin shkollor paraprak, janë ende të pranishme, por hapësira e dhënë është ngushtuar dukshëm. Për shembull, është ndryshuar struktura e tekstit rreth pjesëmarrjes së kombësive jugosllave në LNÇ. Në manualin e mëparshëm pjesëmarrja e secilës kombësi paraqitej në kuadër të një nëntitulli të veçantë, ku përmendej edhe emri i kombësisë. Në librin e ri shkollor, në kuadër të së njëjtës temë, jepet vetëm një paraqitje e shkurtër në kuadër të nëntitullit “Kombësitë në LNÇ”, ndërsa teksti është fokusuar në veprimtarinë e PKJ-së. Për dallim nga librat shkollorë të mëparshëm, në të cilët interpretohej raporti i shteteve të veçanta ndaj Jugosllavisë, tani nuk përmenden më emrat e shteteve, përveç BRSS-së, por ceket shkurtimisht se “Vendet socialiste i kanë ndërprerë njëra mbas tjetrës lidhjet ekonomike, kulturore dhe të tjera me Jugosllavinë”, që e ka çrregulluar seriozisht jetën e saj ekonomike (Cvetković dhe Grubač, 1985, 135). Përmbajtja e temave të tekstit të historisë për klasën e tetë, i cili u shtyp në vitin 1985, fokusohej në masën më të madhe në veprimtarinë e PKJ-së, ndërsa marrëdhëniet me të tjerët (shtetet, kombet, kombësitë) interpretoheshin në përgjithësi.

Serbët dhe shqiptarët në rrethin njëqind vjeçar

Tema “Miqë dhe armiqë në librat shkollorë” tuboi në vitin 2009 në një konferencë në Beograd 26 kërkues të teksteve shkollore nga e gjithë bota. Rezultatet e paraqitura tregojnë se një tematikë e tillë është e pranishme që nga fillimi në librat shkollorë. Qëndrimi i përbashkët i këtyre kërkuesve ishte se autorët e teksteve tashmë duhet të detyrohen ta dekonstruktojnë këtë tematikë. (Djurović, Matthes, 2010). Rezultatet e një kërkimi krahasues të kohëve të fundit mbi stereotipat etnikë në tekstet aktuale të historisë në Serbi dhe Kosovë tregojnë se armiqësia serbo-shqiptare vështirë se do të gjejë një zgjidhje, por që strategjitë ekzistojnë (Tepšić, Nakarada, Vasović, 2014).

Dinamika e marrëdhënieve serbo-shqiptare në faqet e teksteve serbe në distancën kohore prej një shekulli do të shërbente si një përgjigje e mirë për pyetjen “Si të vendoset dhe si të kultivohet sistematikisht një qëndrim negativ ndaj fqinjëve?” As në dekadat kur tekstet ofronin më shumë informacione për marrëdhëniet serbo-shqiptare dhe për të kaluarën shqiptare, ato nuk arritën të jenë në funksion të të kuptuarit të tjetrit si dhe të vendosjes së marrëdhënieve normale. Arsyeja më e rëndësishme për këtë është fakti se përmbajtjet janë paraqitur në mënyrë të tillë që të jenë në shërbim të konfirmimit dhe vetëpromovimit të sistemit politik sundues. Për shembull, kuptimi i njohurive mbi hyrjen e ushtrisë serbe në Shqipëri në kohën e Luftës së Parë Ballkanike fillimisht u shpreh me keqardhjen për territorin e humbur, pastaj me fajin e borgjezisë serbe. Nga perspektiva pedagogjike potenciali edukues i kësaj tematike është tepër i madh – ajo mund të vihej në funksion të të kuptuarit më të mirë të ngjarjeve, rolit dhe pozicionit të të gjithë aktorëve, t’i kontribuonte zhvillimit

të mendimit kritik të nxënësit, si dhe mirëkuptimit dhe avancimit të marrëdhënieve fqinjësore, etj. Në vend të kësaj, gati gjashtëdhjetë vjet kjo tematikë u vu në funksion të vetëmburrjes së regjimit sundues se si ka qëndruar mbi kombin. Edhe të dhënat për formimin e brigadave shqiptare në LNÇ u parashtruan po me ato qëllime. Temat që nuk qenë në sferën e interesit të politikës zyrtare – e cila në dekadat e para të periudhës së hulumtuar bazohej në diskursin nacionalist, pastaj në atë socialist – nuk u konsideruan me vlerë të mjaftueshme për librat shkollorë. Në periudhën prej një shekulli mund të numërohen me gishta temat që kanë të bëjnë, për shembull, me jetën e përditshme në Shqipëri dhe në viset e përziera serbo-shqiptare. Përveç periudhës së shkurtër në vitet pas Luftës së Dytë Botërore, nxënësit në vazhdimësi informohen për marrëdhëniet e këqija fqinjësore në të tashmen. Qëndrimi pozitiv ndaj shpalljes së pavarësisë së Shqipërisë në Luftën e Parë Ballkanike dhe perspektiva e promovuar mbinacionale, ranë në hijen e marrëdhënieve problematike aktuale midis dy shteteve. Këto probleme nxënësve iu paraqitën në fund të arsimit fillor dhe atij të mesëm, çka do të thotë se ato përfaqësuan korpusin më të freskët të njohurive dhe qëndrimeve të mësuara në bankat shkollore.

Shqyrtimi i përmbajtjeve të teksteve shkollore nxjerr në pah, në shembullin e marrëdhënieve serbo-shqiptare, se padija e akumuluar me gjenerata të tëra për tjetrin në relacionin “ne - të tjerët” dhe lënia pas dore e krijimit të mendimit kritik, janë truell i volitshëm për të gjitha format e manipulimit.

Literatura:

BOŽIĆ, I. (1960) *Pregled istorije jugoslovenskih naroda*. Prvi deo. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika NR Srbije.

CVETKOVIĆ, S., GRUBAČ, Đ., KOVAČEVIĆ, B. (1985, 1986) *Istorija sa osnovama socijalističkog samoupravljanja za osmi razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije.

ĐERGOVIĆ, V., ŽIVKOVIĆ, V. (1952) *Zemljopis za treći razred osnovne škole*. Beograd: Znanje.

ĐORĐEVIĆ, P., BLAGOJEVIĆ, U. (1889) *Srpska čitanka za četvrti razred*. Beograd: Državna štamparija.

ĐUROVIĆ, A., MATTHES, E. (red.) (2010). *Freund- und Feinbilder in Schulbüchern*. Bad Heilbrunn: Julius Klinkhardt.

GALKIN, I. (1949) *Istorija novoga veka – prevod s ruskog, za srednje škole*. Beograd: Znanje

GRUBAČ, Đ. (1962, 1980) *Istorija za osmi razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.

GRUBAČ, Đ. (1963, 1970) *Istorija za sedmi razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.

ILIĆ, A. (2010) *Udžbenici i nacionalno vaspitanje u Srbiji (1878-1918)*. Beograd: Filozofski fakultet.

ILIĆ, D. (1925, 1928) *Narodna istorija Srba, Hrvata i Slovenaca za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Knjižarnica Rajkovića i Ćukovića.

IVIĆ, I., PEŠIKAN, A., ANTIĆ, S. (2012) *Vodič za dobar udžbenik*. Beograd: Klett.

JOVANOVIĆ, J. P. (1923) *Istorija Srba, Hrvata i Slovenaca, udžbenik za učenike narodnih škola*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.

JOVANOVIĆ, V. (2014) *Pregled istorije odnosa Srbije/Jugoslavije i Albanije*. [online] Gjendet në na <http://pescanik.net> (e parë më 30.03.2015)

KARIĆ, V. (1883) *Zemljopis za niže razrede srednjih škola*, Knj. 1 – Deo 3. Beograd: Štamparija napredne stranke.

KARIĆ, V. (1887) *Zemljopis srpske zemlje i Balkanskog poluostrva za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Kraljevsko državna štamparija.

KNEŽEVIĆ, Đ., SMILJEVIĆ, B. (1964) *Istorija za treći razred ekonomske škole*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.

KNEŽEVIĆ, Đ., SMILJEVIĆ, B. (1964, 1977) *Istorija najnovijeg doba za četvrti razred gimnazije*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.

KNEŽEVIĆ, Đ., SMILJEVIĆ, B. (1966) *Istorija najnovijeg doba, 20. vek, za četvrti razred gimnazije*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.

LAZAREVIĆ, Đ. (1940) *Istorija Jugoslovena za srednje i stručne škole*. Beograd: Narodna prosveta.

MATOVIĆ, M. (1939) *Istorija Jugoslovena za treći razred narodnih škola*. Beograd: Knjižarnica Jeremije J. Dželebića.

- MATOVIĆ, M. (1938) *Čitanka za četvrti razred narodnih škola u Kraljevini Jugoslaviji*. Beograd: Knjižarnica Jeremije J. Dželebića.
- MARKOVIĆ, J., ĐURIĆ, V. (1964) *Geografija Jugoslavije za četvrti razred gimnazije*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.
- MILIĆEVIĆ, J., DRAGUTINOVIĆ, M. (1979, 1986) *Istorija za sedmi razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.
- NOVAKOVIĆ, R., PEROVIĆ, M. (1977) *Istorija za treći razred gimnazije društveno-jezičkog smera*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.
- POTKONJAK, N. (1980) *Sistem obrazovanja i vaspitanja u Jugoslaviji*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika i nastavna sredstva.
- PRICA, D. (1935) *Istorija jugoslovenskog naroda (Srba, Hrvata i Slovenaca) – za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Knjižarnica Tome Jovanovića i Vujića.
- PUTNIKOVIĆ, D., JOVIĆ, M. (1906) *Zemljopis Kraljevine Srbije po okruzima i Srpske zemlje za četvrti razred osnovne škole*. Knjižara Milana Iv. Živkovića.
- REICHENBERG, M., SKJELBRED, D. (2010) „Critical thinking“ and causality in history teaching material. [nė] Helgason, Th., Lassig, S. (red.) *Opening the Mind or Drawing Boundaries?* Göttingen: V&R Unipress.
- RADOJEVIĆ, T. (1923) *Balkansko poluostrvo (opšti deo) za četvrti razred srednjih škola*. Beograd: Geca Kon.
- RAJIĆIĆ, M., PRLJEVIĆ, D., SOLARIĆ, G. (1954) *Istorija za sedmi razred osmogodišnje škole i treći razred gimnazije*. Beograd: Znanje.
- RAJIĆIĆ, M. i ĐURIĆ, V. (1964) *Geografija sveta za drugi razred gimnazije*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.
- SOLARIĆ, G. (1952) *Istorija za osmi razred osmogodišnjih škola i četvrti razred gimnazije*. Beograd: Znanje.
- STANOJEVIĆ, S. (1934) *Istorija Jugoslovena za srednje i stručne škole, treća knjiga*. Beograd: Geca Kon.
- STOJANOVIĆ, D. (2010) *Ulje na vodi*. Beograd: Peščanik.
- TEPŠIĆ, G., NAKARADA, R., VASOVIĆ, M. (red.) (2014) *Etnički stereotipi i nacionalni mitovi kao prepreke pomirenju u srpsko-albanskim odnosima*. Beograd: Fakultet političkih nauka. (nė shtyp)
- TEODOSIĆ, R., ĐURIĆ, V. (1946) *Čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Prosveta.
- TEODOSIĆ, R., BAJALICA, M., STANOJEVIĆ, M., VUKOVIĆ, R. (1947) *Zemljopis za treći razred osnovne škole*. Beograd: Prosveta.
- VASILJEVIĆ, S. (1957) *Zemljopis za četvrti razred osmogodišnje škole*. Beograd: Nolit.
- VUJANAC, M. (1938) *Čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Geca Kon.

Pėrktheu: Anton Berishaj

Aleksandra Ilić Rajković

Faculty of Philosophy
University of Belgrade

Albanians and Serbian-Albanian relations in Serbian textbooks (1878-1989)

Abstract:

The paper represents an attempt to overview the dynamics of the development of ideas about the Albanians and Serbian-Albanian relations in Serbian textbooks since the 1880s to the 1980s. The subjects of analysis were history and geography textbooks for both elementary and high school. Several topics were taken into consideration: Slovenian migrations to Balkans, Stara Srbija, First Balkan war, Second World War and The Resolution of the Communist Information Bureau (Informbiro). The paper shows that the data framed by these topics was insufficient for students to build up clear reflections based on a critique of the presentation of neighbors and to understand the relations between the two countries. The contents of the textbooks were in the function of the ruling political discourse, and the topics which surpassed their areas of interest were not considered valuable. For this reason contents which would enable better understanding of the other side, its contexts and their circumstances, were put aside. The paper thus points to the multiple questions which were elaborated incompletely, or were thematically neglected. This leads to a conclusion that the ignorance about the “other” has been “accumulated” over the generations, which presents itself as the fertile ground for embedded prejudices and all forms of manipulation.

Key words:

Serbian-Albanian relations, Serbs, Albanians, textbooks, history, us-others

